

„ПРАЗЬКА ШКОЛА” В КОНТЕКСТІ УКРАЇНСЬКОЇ ДІАСПОРИ (ПЕРІОД МІЖВОЄННЯ)

Простежуються взаємовпливи в межах „празької школи” української поезії та контакти „пражан” з іншими представниками діаспори 1920–1930-х років, порушено проблему збереження національної самоідентичності в умовах еміграції.

Ключові слова: літературний процес, угруповання, еміграція, традиції, контакти.

Levchuk T. „Prague School” in the Context of Ukrainian Diasporas (the Period Between Wars). In the article interplays in the boundaries of the „Prague school” of Ukrainian poetry and the contacts of the „prauges” with another representatives of diasporas in 1920-30 are retraced, the problem of the preservation of national identity in emigration conditions.

Key words: literary process, crew, emigration, tradition, contacts

Взаємодія одиниць літературного процесу є одним із рушіїв його розвитку. Найактивніше художньо-мистецькі контакти та взаємовпливи відбуваються в межах школи, угруповання, групи.

Одним із найвідоміших угруповань української літератури ХХ століття є „празька школа”. Після Першої світової війни Прага була, мабуть, чи не найбільшим культурним центром української еміграції. Уряд Чехо-Словаччини доклав багато зусиль, щоб емігранти з України могли здобувати освіту рідною мовою. За короткий час у Празі та Подєбрадах відкрито навчальні заклади, у тому числі вищі.

Уперше літературно-мистецьке угруповання українських емігрантів першої хвилі назвав „празькою школою” В. Державін після Другої світової війни. Під гаслом празької поетичної школи об’єднують письменників-емігрантів періоду міжвоєнтя, чия творчість почалася переважно в Празі та Подєбрадах, а продовжувалася в інших містах Європи.

У літературознавстві немає одностайної думки щодо персонального складу групи. Відомий словацький дослідник української літератури М. Неврлий вважає, що світоглядно й тематично до неї належали Ю. Дараган, Є. Маланюк, Л. Мосендз, Олег Ольжич, Юрій Клен (О. Бургардт), О. Лятуринська, О. Теліга, Г. Мазуренко, О. Сте-

фанович, А. Гарасевич і два закарпатські поети – І. Ірлявський та І. Колос [6, 3].

Автори „Літературознавчого словника-довідника” (К., 1997) до згаданих вище додають імена Ю. Липи та Н. Лівицької-Холодної.

Складність у поіменному визначенні митців поетичної школи періоду міжвоєнтя виявляється ще й у неоднозначному ставленні до цього терміна самих „пражан”. Наприклад, Є. Маланюк узагалі заперечує існування якоїсь „празької групи”, а Н. Лівицька-Холодна окреслює її не за географічним принципом.

Проблема визначення празької групи в українській поезії діаспори як школи постала у вітчизняному й закордонному літературознавстві на широкому теоретичному ґрунті. Дослідження Ю. Шереха, М. Неврлого, Б. Рубчака, М. Ільницького, Т. Салиги виявляють зближення поетів міжвоєнтя світоглядно, стильово й тематично, а також указують на викликану їхньою творчістю низку наслідувань, що й дає підставу говорити про поетичну школу. Однак сам термін викликає суперечки.

М. Ільницький убачає штучність терміна „у тому розумінні, що це не була група, об’єднана організаційно, яка б мала свій статут, чи принаймні якусь чітку ідеологічну та естетичну платформу” [2, 24]. На умовності терміна „празька школа” наголошують й інші джерела, зокрема „Літературознавчий словник-довідник”. Однак автори статті „Празька школа” в згаданому виданні визначають і спільні риси у творчості її представників. На їх думку, це „яскравий неповторний історіософізм, вольові імперативи, націотворчий пафос, переважно стильовий синтез їхньої лірики” [3, 571].

Проблема спільного у творчості поетів-„пражан” набула широкого теоретичного підґрунтя в українському літературознавстві. Ю. Шерех торкається її, аналізуючи творчість О. Лятуринської, яка, на його думку, „ідеально добре вписується в історію того, що повелося називати Празькою школою української літератури, точніше – поезії” [9, 59]. Дослідник вважає, що спільні ознаки треба шукати в рисах світогляду, віри, ідеології, а отже спільною була віра в існування окремішньої української „**національної духовності**”, як її назвала сама О. Лятуринська, і, знову її словами, „*воля до досягнення*” цієї духовності. Отож і шукали поети своєї неповторної духовної традиції в історії та фольклорі: в історії княжої доби – Олег Ольжич і

О. Лятуринська, козачо-барокової – Ю. Липа, у своєрідній панепохальній історіософії – Є. Маланюк.

Представник молодшого покоління українських літературознавців у діаспорі Б. Рубчак не схильний так різко відмежовувати ідеологічні принципи від стильових. Дослідник виходить із засади, що спорідненість проблематики спричиняє і типологічну схожість стилів. Критик визначає такі спільні для представників „празької школи” прийоми: «згущена алітерація, метричні модуляції (особливо лейми), почуттєво-риторичні повторювання слів, паралелізми фраз, підкреслене приблизне або ж надто повне римування, гра анафорами – це тільки кілька прикладів „мандрівних формальних засобів”» [7, 25].

Найбільше спільного у творчості „пражан” знаходить М. Неврлий. На думку дослідника, є всі підстави вважати цю елітарну групу за школу, оскільки всі поети – представники останньої – „були зближені світоглядом, стильово й тематично. Їхня творчість викликала низку наслідувань, для їхнього й пізніших поколінь стала школою” [6, 3]. Радикалізм ідеологічного натхненника групи Д. Донцова, волюнтаристський дух епохи, а також події в Україні й звернення в історію її багатоголікового рабства мали сильний вплив на світогляд поетів. Багато з них друкувалися у „Вістнику” (1933–1939), який редагував у міжвоєнному Львові Д. Донцов.

Стильово поети „празької школи”, на думку М. Неврлого, – переважно неоромантики, філософською й психологічною заглибленістю інклінують також до неокласики [6, 5].

Отримавши загальну картину, можна визначити конкретні постаті поетів „празької школи”, творчість яких має схожі риси. Про літературні впливи в межах угруповання (та й ширше) говорити важко, бо сама методологія дослідження літературних впливів ще не достатньо розроблена. Певний вплив на світогляд та формування поезики митця має весь його літературно-культурний досвід та знання з інших галузей. Щодо художніх впливів між поетами „празької школи” слід говорити про взаємовпливи. Узяти хоча б такий факт із хронології, що його простежив Т. Салига: тільки Дараганів „Сагайдак” вийшов у 1925 році, випереджаючи наступні видання пражан – „Поезії” О. Стефановича (1927), „Рінь” Олега Ольжича (1935), „Гусла” О. Лятуринської (1938), „Зодіак” Л. Мосендза (1941), „Княжа емаль” О. Лятуринської (1941), „Душа на сторожі” О. Теліги (аж 1946 р.).

Наступним фактом „реакції на літературне життя” [8, 125] є портрети сучасників, які „пражани” писали один з одного, або поетичні присвяти. Наприклад, у доробку Н. Лівицької-Холодної знаходимо відгук на творчість О. Теліги, Є. Маланюка, О. Лятуринської; Олег Ольжич лише одну зі своїх поезій присвятив Л. Мосендзові, зате сам став ліричним героєм аж п’яти віршів О. Стефановича поряд із Ю. Дараганом та Є. Маланюком; останній, своєю чергою, створив поетичні портрети та зробив присвяти Д. Донцову, М. Мухинові, О. Телізі, Ю. Липі, Олегу Ольжичу та О. Лятуринській. Галерею літературних портретів та поетичних присвят зробила О. Лятуринська. Тут О. Теліга й Олег Ольжич, Ю. Липа та Ю. Косач, Є. Маланюк, В. Барка, А. Гарасевич, У. Самчук і, звичайно, Ю. Дараган, особисто з яким письменниця не була знайома, але чий єдино майстерний „Сагайдак” залишив глибокий слід у творчому житті О. Лятуринської. Не випадково одну зі своїх найбільш талановитих збірок поетеса створила на пошану „світлій пам’яті Юрія Дарагана”. Поетичні портрети літературних побратимів суттєво доповнюють літературознавчі есе та публіцистичні статті О. Лятуринської, героями яких стали знову ж таки О. Теліга, Ю. Дараган, а ще Д. Гуменна, Л. Оленко, Л. Геніюш, С. Русова, М. Глобенко, Е. Андіївська та ін.

Поезія Ю. Дарагана стала своєрідним наріжним каменем мистецького храму „празької школи”, бо його творчість містила на той час елементи, які розвинули решта поетів еміграції: „яскравий історизм, варяги, дикий степ, сонячний Дажбог, настрої вигнанця” [1, 5]. Конкретизуючи думку про розвиток мистецьких шукань Ю. Дарагана представниками „празької школи”, скажемо, що О. Лятуринська, поряд зі О. Стефановичем, підтримала та розвинула мотиви язичництва, історичної пам’яті, Є. Маланюк та Олег Ольжич – власне історіографію. До слова сказати, скупа на епіграфи О. Лятуринська якщо й цитує кого з письменників, то тільки Ю. Дарагана: уривок із його поезії „Як червоніє кров піоній...” став мотто до віршів „Жостір” та „Півонії”, а епіграфом до VI глави поеми „Єроним” стали слова вірша „Бисть тишина – в Щипюрні у шпиталі”.

Своєрідним видається поетичний діалог О. Лятуринської та Є. Маланюка. Останній присвятив письменниці вірш „Камінь” (нагадаємо, що перший мистецький фах О. Лятуринської – скульптура), а її прихід у літературу оспівав на сторінках своєї „Проші”:

*Аж пуца зашумить волинська
Й на оксамит і златоглав
В сап'янцях легких Лятуринська
Виходить годувати пав.
Ворожить про весну колишню
Любов вціловує в слова
І випускає – сокіл-пісню
З гаптованого рукава.
(„Волинське”) [5, 485].*

Не залишилась у боргу й О. Лятуринська: у доробку поетеси є дві поезії, присвячені Є. Маланюку („Серпень” та „На далеку дорогу”).

Домінуючий мотив першого зі згаданих віршів – ностальгія. Відразу за серпнем прийде осінь. Ця пора і в людському житті символізує час перших підсумків, мудрої зрілості, яка вимагає певних результатів. Є. Маланюк прийшов до своєї поетичної осені з вагомим набутком і заслуженим поцінуванням. У художньому мисленні О. Лятуринської поет асоціюється з біблійним образом виноградаря, чії росяні врожаї благословив Господь. Авторка називає Є. Маланюка князем, якому вина життя зачерпнуто надзвичайно щедро. Однак усміх трударя гіркий, бо з краплинами радості в чаші життя траплялися і краплини смутку.

Вірш інкрустований яскравими художніми винаходами на лексичному, граматичному та звуковому рівнях, серед яких найбільше вирізняється багата внутрішня рима: „Ох, серпень, серпень! – серце терпне” [4, 147]. Такий яскравий художній образ звернув на себе увагу Є. Маланюка, який 1955 року писав передмову до книги поезій О. Лятуринської „Княжа емаль”, де у збірці „Веселка” й уміщено згаданий вірш „Серпень” (поезію створено набагато раніше – про неї згадує Ю. Шерех у листі до О. Лятуринської від 15.09.1946 р.). А вже 1959 року літератор створює справжній мистецький шедевр – поезію „Ave Caesar”, уміщену згодом у збірці “Серпень” (Нью-Йорк, 1964).

У вірші „Друзям” (зб. „Туга”) О. Лятуринська ще раз нагадує собі та іншим імена героїв: „І, як чотки, перебирай наймення: // – За воїна Миколу, за Євгена, // за Юрія, Олега... Боже мій! // Кого з них спом'януть за упокій?” [4, 257].

У цьому переліку легко домислюються конкретні прізвища її сучасників. Писати про них змушував поетесу обов'язок людини та митця:

*Пригадую слова поміж рядками.
Нехай у поминковім тиміямі, –
вони у серці мов ножі:
„Скажи, за нас усіх скажи!”
(„Героїка”, зб. „Чар зілля”) [4, 326].*

Літературні взаємовпливи простежуємо не тільки в межах „празької школи”, а й в еміграційному колі загалом. Особливо тісні контакти були у „пражан” із У. Самчуком.

У спогадах “На білому коні” У. Самчук визначає мотто всіх емігрантів цитатами з поезій О. Стефановича, Олега Ольжича та О. Теліги.

Волинське коріння зближувало У. Самчука з О. Лятуринською та О. Стефановичем, з іншими „пражанами” його об'єднувала ідея національної солідарності вигнанців. Одержимий ідеєю „великої літератури”, У. Самчук ставив перед митцями націєтворчу мету: „Наша література багато зробила для відродження свого народу, але перед нею ще багато дечого, що ще треба буде зробити. <...> Ми різні за формою, але однакові в намірах. Так. Ми не емігранти, а народ в поході” [9, 30].

Спробою єднання, збереження, продовження стала організація МУРу („асоціації зі словом мур, мовляв, щось фортецеподібне, щось непохитне”) [11, 298]. Однією з нагальних проблем стала проблема консолідації. У статті „МУР і я в МУРі” Ю. Шерех коротко викладає ті думки, якими сповнені спогади У. Самчука. Останній був незмінним головою об'єднання і стояв на сторожі збереження. Ю. Шерех: „Ми опинилися на чужині, програли – не гравши – політичні ставки. Якщо не могло бути батьківщини на географічній мапі, ми могли збудувати батьківщину в наших душах. Літературні, мистецькі твори, що постануть з нашого об'єднання, будитимуть душі, свої й чужі. Поновна будова України почнеться з таких творів” [11, 299]. Ю. Шерех, як У. Самчук, уживає „ми”, і переконаний, що такі ж почування хвилювали всіх засновників. Ідея МУРу була близька багатьом, але не кожен зумів пройти випробування єдністю, славою, заздрістю. За межами рідної землі формувалася нація, світогляд, який визначався

зіткненням двох гострих протилежностей: комунізм–націоналізм (як це розумів У. Самчук), східняки–західняки (Ю. Шерех). „В полоні ідеї національної єдності” перебував не тільки Ю. Шерех, який проголошував: „Ми хотіли національної єдності, і ми були певні, що вона вже є. Бо й чого люди тікали з батьківщини й опинялися бездомними на чужині, якби їх не вела провідна зірка цієї ідеї” [11, 311]. Ю. Шерех уживає „ми”, говорить про порожнечу, яка заповнювалась ілюзіями. Однією з таких ілюзій була уява про єдність еміграції. Попри все, він вважає існування МУРу виправданим, оскільки хотів, щоб була література українською мовою і щоб вона була добра, або велика, як це розумів У. Самчук.

Українська еміграція в усьому світі чекала позитивних, конструктивних змін. У результаті довгого чекання втрачено почуття реального, стали переважати ілюзії. Гіркотою розчарування пронизаний лист Є. Маланюка до У. Самчука: „Спасибі за листа, що впав краплею роси в степу моєї самотности (прошу вибачити стиль, але: або я перейду до стилю ще висирійнішого, або удавлюсь мовчанням). Чекаю на сина й дружину. Чекаю й молюсь, день і ніч, годину й хвилину й терцію. Кожну. І тому – сили мої вже на дні. Решта – дрібниці, їх метушня, керована ниточками ззаду (ляльковий театр), їх глибокодумні реферати, до п'яну дурні й гупі, як ніч, їх партозбрунькованість, навіть їх науковість, навіть МУР, що зробився, що робиться мур'Ом і стане ще одним огнищем мікробів...” [9, 150].

Такий настрій У. Самчук пояснює загальною, на грані істерії, депресією: „тисячі вирваних з корінем дерев, що їх штучно підтримують для пересадки на інший ґрунт. Вони боліють, їх соки вичерпуються, їх листя в'яне, вони задихаються” [9, 150].

Художні візії О. Лятуринської, У. Самчука, О. Стефановича, мемуарні матеріали розвивають хвилюючу для багатьох українців тему втраченої Батьківщини. Їхні твори є не тільки емоційними сповідями вигнанців, а й правдивими документами української еміграції середини ХХ століття.

Література

1. Antonych W.-I. Poezja po tej stronie barykady // Sygnały.– 1934.– № 4–5.
2. Ільницький М. М. Західноукраїнська та емігрантська поезія 20–30-х років.– К.: Т-во „Знання” України, 1992.– 48 с.

3. Літературознавчий словник-довідник / Р. Т. Гром'як, Ю. І. Ковалів та ін.– К.: ВЦ „Академія”, 1997.– 752 с.
4. Лятуринська О. Зібрані твори.– Торонто: Вид-во Організації українців Канади, 1986.– 813 с.
5. Маланюк Є. Поезії.– Л.: УПІ ім. І. Федорова; Фенікс ЛТД, 1992.– 686 с.
6. Неврлий М. Празька поетична школа // Муза любові й боротьби: Укр. поезія празької школи / Упоряд., ст. й прим. М. Неврлого.– К.: Укр. письм., 1995.– С. 3–18.
7. Рубчак Б. Серце надвоє роздрте // Ливицька-Холодна Н. Поезії старі й нові.– Нью-Йорк: Вид. Союзу українців Америки, 1986.– С. 7–57.
8. Салига Т. Ю. Високе світло: Літ.-крит. студії.– Л.: Каменярь; Мюнхен: УВУ, 1994.– 270 с.
9. Самчук У. Плянета ДіПі: Нотатки й листи.– Вінніпег: Волинь, 1979.– 354 с.
10. Шевельов Ю. Над купкою попелу, що була Оксаною Лятуринською // Лятуринська О. Зібрані твори.– Торонто: Вид-во Організації українців Канади, 1983.– С. 9–67.
11. Шерех Ю. МУР і я в МУРі. Сторінки зі спогадів. Матеріали до історії української еміграційної літератури // Шерех Ю. Пороги і запоріжжя. Література. Мистецтво. Ідеологія: У 3 т.– Т. 2.– Х.: Фоліо, 1998.– С. 296–323.

УДК: 821.161.2.08

Олена Михалевич

СОЦІАЛЬНО-ЕКОНОМІЧНА ТЕРМІНОЛЕКСИКА ІВАНА ФРАНКА

Проаналізовано статті Івана Франка, зокрема соціально-економічну термінолексику, якою послуговується автор. Зроблено класифікацію зафіксованих термінів за лексико-тематичними групами.

Ключові слова: Іван Франко, термін, термінолексика, терміносистема.

Mykhalevych O. Socio-economic Terms of Ivan Franko. The articles written by Ivan Franko were analysed, namely the socio-economic terms he used. The fixed terms were classified according to lexico-thematic groups.

Key words: Ivan Franco, term, terms, system of terms.

Під терміносистемою розуміємо не просто перелік термінологічних номінацій, що обслуговують науку, а сукупність термінів, у межах якої окремі одиниці виражають певну систему понять, пов'язану з науковим світоглядом. Сформована терміносистема для кожної науки є завершальним етапом її становлення. Неузгодженість у